

IRODALOM.

Az *Arménia* meg az *Epigraphia*.

Az *Arméniának* múlt évi november havi számában négy cikk foglalkozik az *Örmény Múzeum* dolgaival. Bevezető cikkében közli Dr. Herrmann Antal „ásatást kezdő beszéd“-ét, melyet 1905. október 2-án „a szamosujvári római castellum romjai fölött“ tartott. Azonkívül egy, az *Örmény Múzeum* alapszabályai ügyében küldött főfelügyelő-ségi rendelet is helyet talál a füzetben, valamint egy híradás az ásatások megkezdéséről, az alapszabálytervezet elkészítéséről és a múzeum céljaira engedélyezett 1100 kor. államsegélyről. Az ásatások eredményével foglalkozik végül a negyedik cikk *Az ásatás legbecsesebb tárgya* címen ismertetvén egy római császárfelíratot.

Ez alkalommal csupán az első cikkből kell egy pár idézetet kivennünk, hogy ne kelljen aztán *nekünk* magyaráznunk, konzekvenziákat levonnunk a felíratos kő közlésének bírálatánál.

Az *ásatást kezdő beszéd*ben Dr. Herrmann Antal a többek között ezeket mondja: „Azok a római legionáriusok, kik e castellumot építették, talán a *legio fulminatrix* örmény hőseinek utódai voltak, vagy talán az örmények elleni csatában elesett Crassus katonáitól származtak. . . De a mit avatatlanként nem kellő időben kiragadnak a (mindeneket jól megőrző) föld méhéből, az elzüllik, elvész, mint a koraszülött. . . Feltáró munkánk nagy felelőséggel jár. Eredményeiről nemcsak a jelen tudománynak kell beszámolnunk: számon kéri tőlünk a jövő nemzedék kutatója is.“

Dr. Herrmann Antal a provinciális római archaeológiában nem szaktekintély. Ha tehát ő a szónoki hatás kedvéért a *legio fulminata* nevével kapcsolatban egy olyan *talánt* enged meg magának, a mely nem vehető komolyan, mert hiszen nem is mondatott komolyan, — még nem követett el hibát. Legfeljebb arra nem volt tekintettel, hogy nálánál naivabb lelkek, a kiknek az állítások kritikája nem kenyerük, — tényként veszik azt, a mit ilyen merészen, minden bizonyítás nélkül még egy Mommsen sem mert állítani.

Ez a *talán* nagyon meghoszúlja magát az ásatás legbecsesebb tárgyát képező felíratos kőről írott cikkben, mely alatt az *Örmény Múzeum* igazgatójának, Szongott Kristófnak neve áll s a mely cikknek két alkotó része van. Az egyik alkotó rész tévedéseket — a másik kép-telenségeket tartalmaz, a miről meg fogunk győződni az alábbiakból.

Czikkiró a bevezető részben iskolai kézikönyveket használ a hibásan közölt felíratból vont következtetéseinek támogatására, s ez ilyen részletkérdésnél nem járhat helyes eredménnyel. Ime egy példa.

Mika Sándor 1902-ben megjelent egyetemes történetében azt állítja, hogy Dacia Malvensis fekvése ismeretlen. A cikkíró ezt 1905-ben elfogadván, minden úton-módon meg akarja azt találni. Sőt meg is találja — az alább ismertetendő módon, helyen; holott egész fáradsága kárba veszett, mert Dacia Malvensis helyét a Corpus Inscr. Lat. III. kötetének IV—V. Suppl.-hoz csatolt V. sz. térkép világosan feltünteti (megjelent 1902-ben); de már a II., évszám nélkül megjelent Suppl. 1457. lapján is ott van feltételelesen, de nagy valószínűséggel megjelölve.

Feküdt pedig ez a provincia a mai Románia azon részén, melyet az Olt, Duna és az erdélyi déli Kárpátok fognak közre. 1905-ben tehát ez a tudományos álláspont és nem az, a mit 1902-ben megjelent iskolai kézikönyvek írnak.

A többiekről majd alább szólunk; itt álljon maga a felíratos köügy, a hogy közölve van:

„I. HADRIANI. FIL.
ARTHICI·NEPO
RONTE POS. T·A
NTONINVS AVG
·POTEST·VI·COS·
M II PANNONI“

Ennek olvasásául ezt ajánlja a közlő: „I(mperatoris) Hadriani fi(li)i || (P)arthici Nepo(s) || (Ho)nore pos(ui)t. A || ntoninus Aug. || Potest(ate) VI. co(n)s(ulis) || M(alvensis) II. Pannoni (ca ala) “ ||

„Magyarúl ez a felírat értelme: Hadrian császár parthusnak nevezett fiának (fia) az unoka: Antonínus császár állította a consuli rangú helytartó tisztségének VI. évében a pannoniai lovasság második szárnyának Malva (nevű castrum területén)“

„A harmadik sor elején a RONTE a törés miatt megfejthetetlen; de valószínű, hogy a honor szónak távolító-esete (ablatívus), melyből eltört a HO és a nore helyett — betűáttétellel* — véste a vésnök ezt a két szótagot RONTE.“ * alatt megjegyzi: „A betűáttételt még most is használja a magyar (kanál, kalán). De használták azt a legrégebbi időkben is (Urartu = Arartu, Arar ut, Ararát)“

Mindenki előtt, a kinek csak valamelyes sejtelme van a római felírat ABC-jéhez, világos, hogy ez a hangáttételes magyarázat nemcsak helytelen, de képtelen is. De helytelen maga az egész olvasás és értelmezés is, a mit megállapíthatunk akkor is, ha a felíratot (még így hibás alakjában is) alaposabban megvizsgáljuk. A hibás közlésre vagyunk utalva, mivel az eredetihez nem volt módunkban hozzájutni. Az ásatás tárgyainak megmutatását az „Örmény Múzeum“ igazgatója ugyanis f. évi februárius 15-én kelt levelében megtagadta.

Vizsgálatunk eredményeként megállapítható, hogy a felírat elejéről egy vagy két sor hiányzik. Ha csak egy sor hiányzik, akkor az ebből állhatott:

pro salute;

ha ellenben két sor törött le, a mi igen valószínű, akkor így nézhetett ki:

egy istenség, valószínűleg: *i. o. m.*
pro salute domini nostri.

Erre következett a ránk maradt rész, mely csak így egészíthető ki helyesen:

imp. caes. div I HADRIANI · FIL ·
 divi Trajan(i)PARTHICI · NEPOT
 divi Nervae p RONEPOT · T · Ael
 Hadriani A NTONINI · AVG · pii.
 5. pont. max. trib. POTES · VI · COS · III
 imp. II. p. p. AL · II · PANNONIOR

Nincs kizárva az a lehetőség sem, hogy a felirat elejéről csakugyan nem hiányzik semmi, a mit csak akkor lehetne végérvényesen eldönteni, ha a negyedik sorban levő Antonin... dativusos vagy genitivusos volna — mert az semmi esetre sem lehet nominativusban, mint az eredeti közlés mutatja, — az eredetiről megállapítható volna. Szintén csak az eredetiről volna eldönthető az is, hogy vajjon a hatodik sorban eredetileg is csak annyi állott, mint a mennyi ma van, — ez esetben u. i. ennek a középen kell lennie, a mely esetben a Pannoni alak is eredeti lehetne és nem kellene feltenni, hogy abból az or szintén letörött, mint minden sor végén valami, — vagy pedig volt még valami, s az esetben az imp. II. és pater patriae helye van itt. A cos. III. és imp. II. számai azért bizonyosak, mert Antoninus Pius Kr. u. 142. decz. 10-től 143. decz. 9-ig viselte a trib. pot. VI.; cos. III. 140-ben, cos. IV. 145-ben volt; imp. II. pedig 143-ban. A felirat kelte tehát Kr. u. 143-ik év.

Ha már most a közlést követve magyarra is leakarjuk fordítani e szöveget, körül-belől így hangzik:

A jóságos és hatalmas Juppiternek, a mi urunk üdvéért (a ki) Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius uralkodó császár, az istenített Hadrianus fia, a (szintén) istenített s a parthusok felett győzedelmeskedő Trajánus unokája, az istenített Nerva dédunokája, főpap, (a mikor) hatodíkszor néptribunus, harmadíkszor consul, kétszer üdvözöltetett imperatorként, a haza atyja. (Állíttatta) a pannoniai II. szárny.

Tehát nem a császár emeltette ezt az emléket a katonáknak, hanem azok a császárnak, a mint az általában szokás volt. Képtelen állítás u. i. a felirat közlőjének az a feltevése, hogy egy hatalmas római császár, a ki remélhette, hogy halála után divus lesz, vagyis istenként fog tiszteltetni, — emléket emeltessen egy jelentéktelen lovas-szárnyak.

De nagyobb képtelenség ennél az, hogy ugyanaz a római császár valamely ténykedésének keltét alárendeltje kormányzóságának évei szerint jelölje, még ha „consuli rangú“ is az a helytartó. Pedig a daciai helytartók, csak Marcus Aurelius óta vir consularisok; addig csak praetoriusok és csak a provinciái helytartóságból való visszatérés után szokták a consularis rangot kapni. (V. ö. C. I. L. III. p. 1457.)

Ez a cos. azonban akkor sem vonatkozhatnék másra, mint magára a császárra mert a trib(unicia) potest(ate) VI. után áll közvetlenül, a trib. potestast pedig egyedül az uralkodó, illetve trónörökös újíthatták meg többször egymás után. Nem vonatkozhatik a helytartóra azért sem, mert akkor így kellene lennie: leg(atus) Aug(ustí) pr(o) pr(aetore) v(ir) co(n)s(ularis.) Az utolsó sor elején M(alvensis) nem olvasható másképen, mint, hogyha az ember az „ismeretlen“ Dacia Malvensis fekvését minden áron ki akarja deríteni. Azon a helyen állhat: A, a mint egy — éppen Szamosujvárról való téglán (C. I. L. III. 1633₃)

ez áll: *A II P* = *ala secunda Pannoniorum*; azonkívül lehet az *ALA* egészen kiírva, a mi nem igen történik meg és így legvalószínűbb, hogy az egész felirat gondos voltának megfelelően, a leggyakoribb *AL* rövidítés van használva, a mire példákat éppen ezen *ala II. Pannoniorum*-ra vonatkozólag a *C. I. L. III. 1100.* és *1483.* sz. feliratok nyújtanak — a többek közt. Az *Arméniában* közölt olvasásnak, illetőleg kiegészítésnek, a latin nyelv azon elemi szabálya is ellenmond, a mely a jelzett szó és jelző szórendi viszonyát akként határozza meg, hogy elől áll a jelzett főnév, utána a jelző: *Jovi Optimo Maximo.* A milyen hibás, képtelenségekkel telített a felirat közlése és magyarázata — éppen olyan helytelenek az abból levont következtetések is.

A felirat, a mint láttuk, Antoninus Pius korában kelt és nem Marcus Aurelius emeltette, a kit kell értenünk a közlőnek Marcus Aurelius Antoninus elnevezése alatt s a kit a feliratok *IMP · CAES · M · AVRELIVS · ANTONINVS · AVG.*, a történetírók pedig *Marcus Aurelius* néven említene. Erről az uralkodóról pedig nincs feljegyezve, hogy Erdély területén járt volna; az *Arménia* által idézett középkorai tankönyv is csak Hadrianusról, a nagyapáról állítja ezt, a miből nem következik, hogy az unoka is járt volna itt. Czimeit között is csak egyszer fordul elő *Dacicus* és pedig egy Carthagoból való felíraton, (*Eph. epigr. VII. 696.*) a mi lehet tévedés is.

Egész legendát olvashatunk a „*legio fulminatrix*“-ról. Természetesen kötelességünk ezzel szemben a következő tényeket felsorolnunk.

A név maga helyesen: „*legio XII. fulminata*“; ezt már 1834-ben megállapították. E sorok írója a *fulminatrix* alakot először a *Szamosújvári Közlöny* azon hasábjain olvasta, a hol Dr. Herrmann Antal *ásatást kezdő* beszédének kivonata megjelent. A sokkal autentikusabb Tacitus (*Hist. V. 1. 8., Ann. XV. 26. 6 stb.*) *legio duodecima fulminatana*-nak nevezi, valamint e néven említi a szintén autentikus *Notitia Dignitatum* (Seeck-féle kiadás 84. l.) is, míg Dio Cassius (55., 23.) *XII. τὸ κεραυνοφόρον* névvel illeti s így a felíratokon rövidített: *LEG · XII · FVLM.* helyesen *fulminatara* egészítendő ki. Annyi bizonyos, hogy ez a *legio* Erdély területén nem állomásozott, de még csak át sem vonult. Erdélyben állomásozott a *leg. XIII. Gem.* és a *leg. V. Macedonica* és pedig az első elébb Héviz mellett, majd Apulumban, a másik Potaissában *birt praetoriummal*. A *legio XII. fulm.* egyetlen emléke sem maradt Erdély területén. A mi nem volna csoda akkor sem, ha ez a *legio* csakugyan részt vett volna is a quadok elleni hadjáratban, holott Grotefend már 1846-ban kimutatta, (*Pauly, Realencyclopädie, I. kiadás, IV. kötet 891. l.*) hogy ez mese. De ha igaz volna is, sokkal természetesebb útvonala a Duna völgye lett volna.

Ezért sem lehetnek a *castrum* területén talált csontok a római korból származó örmény csontok, ha figyelmen kívül is hagyjuk a tízenkét táblás törvény azon rendelkezését, hogy halottat a város falain belül sem eltemetni, sem elégetni nem volt szabad. Szamosújvárott „*Malvensis II. Pannonica ala*“ már csak azért sem állomásozhatott, mert olyan *ala* nem létezett, valamint nem volt Malva Szamosújvár neve, sem pedig a körülötte fekvő terület nem volt *Dacia Malvensis*.

A Szamosújvár területén volt római telep neve ma még nem bizonyos; de a provinciáé, a melyben feküdt, feltétlenül meg van állapítva.

Hívták pedig ezt a provinciát 129-ig, a míg Dacia fel nem osztatott, egyszerűen Daciának; majd ez a provincia két részre osztatván, a mai Szamosújvár Dacia Superiorba esett, Marcus Aurelius óta pedig, a mikor három részre osztatott a provincia, Dacia Porolissensisbe.

„Ime, milyen nevezetes dolgokról beszél ez a becses kö“ — mondja a közlő és mi hozzátehetjük, — ha értjük megszólaltatásának módját, mert máskülönben bizony nagyon hamis hangokat ad, a mint láttuk.

A szakember olvasót talán meglepi, hogy ilyen bőven foglalkoztam ezzel a felírral, még ha olyan tévedések vannak is a közlésben, a melyeket szó nélkül hagyni nem lehet. A szakember u. i. elegendőnek tartja, ha egyszerűen javítva közöltetik a felírat. Csakhogy ez az ismertetés nem pusztán szakembereknek van szánva. A mint Szongott úr sem pusztán az *Arménia* szerkesztője és kiadója, a ki utóvégre is azt ír a lapjába, a mit tetszik, hanem egyúttal az *Örmény Múzeum* igazgatója is, vagyis olyan közintézmény vezetője, a mely államsegélyt is élvez s a melynek már alapítását is helytelen dolognak tartottam, még pedig egészen tárgyas okokból.

Nevezetesen arra gondoltam, a mit mindenki tud, hogy akármilyen múzeum — így hát egy *Örmény Múzeum* — alapításához és fönntartásához a pusztá akaraton kívül egyéb is kell. Így pl. múzeum-épület, megfelelő pénzerő és szakemberek. A szamosújvári *Örmény Múzeum*-nál az első két kelléket biztosítva nem láttam és arról sem volt tudomásom, hogy örmény régiségekhez vagy az örmény tárgyi ethnographiához értő szakemberük, akár a négy múzeumi őr, akár a két igazgató között akadna. Az örmény nyelvészetre, történetre, az örmények társadalmi viszonyaira vonatkozó cikkek szép számmal jelentek ugyan meg Szongott Kristóf úr tollából és én szívesen felteszem — mert ezekhez a dolgokhoz nem értek — hogy ezek a cikkek mind elsőrangú jelentőségűek s így egy örmény könyvtár őrét szakai tekintetben talán meg lehetne találni Szongott Kristóf úrban, de az *Örmény Múzeum*-ét semmi esetre sem; pedig Herrmann Antal dr. úrnak az a megjegyzése, hogy „a mit avatatlanok nem kellő időben kiragadnak a föld méhéből, az elzúllik, elvész, mint a kora-szülött“, tökéletesen áll az avatatlan múzeumcsinálókra is. Csak azt csodálom, hogy mikor ezt a törvényt mások állították, akkor azt Herrmann Antal dr. úr irigy ferdítésnek minősítette.

De hagyjám, ha csak az *Örmény Múzeum* megállott volna a címében kifejezett czélnál, mert hisz' akkor a hazai örmény emlékek avatatlan kezű gyűjtésénél nem tett volna egyebet. Mikor azonban avatatlan kezű római provinciális emlékekre is kiterjeszkedett és még ennél sem állapodott meg, hanem az analfabéta merészségével római felíratos emlékek közlésére is vállalkozott, akkor már a hazai szaktudomány reputációjához is hozzányúlt, holott erre még csak szüksége sem volt, mert ha a múzeum őrei és igazgatói között örmény régiségekhez értő ember nincs is, római felíratok közlésére képes, lelkiismeretes, komoly ember igenis van Ornstein József őrnagy úr személyében. Ha már a szamosújvári castrumhoz Ornstein József őrnagy úron kívül más valaki hozzányúl, annak legalább is annyit kell tudnia, mint az őrnagy úrnak. De epigraphiai analfabétának ezt tennie nem szabad, mert, mint Herrmann Antal dr. úr mondja: „Feltáró — és mi hozzáteesszük: publikáló — munkánk nagy felelősséggel jár. Eredményeiről nemcsak a jelen tudománynak kell beszámolnunk: számon kéri tőlünk a jövő nemzedék kutatója is“.

Nos hát azt már csakugyan nem lehet szó nélkül hagyni, hogy valaki ilyen merészséggel kompromittálja a magyarországi szaktudást, mert a XX. szban annyira csak mégis képesek vagyunk tán, hogy egy egészen közönséges római provinciális császárfelíratot becsületesen elolvassunk és magyarázzunk. Mert ez a felírat csakugyan egyike a legegyszerűbb epigraphiai témáknak, a melyet az epigraphia egyetemi hallgatóinak, egy-két semester után, kutyakötelessége tisztességesen elolvasni.

Tudományos téren ez az első föllépése a szamosújvári Örmény Múzeumnak, a melynek, úgy hisszük, a magyar tudományosság fejlesztése képezi czélját. Bocsánatot kérek a magyar tudományosság fejlesztése az efféléket egyenesen megtiltja. Nem csodálkozunk ezen a blamageon, mert hiszen ez előre látható volt és félünk, hogy nem ez volt az utolsó. Azt a földet, a melyből aratni akar az ember, verejtékkel kell megmunkálnia; a futóhomokon pedig csak a cigány tanyázik, de az is csak átmenetileg. A múzeumok állandó és örök időkre hivatott intézmények. Mély fundamentumok kellene azoknak és erős falak.

*

Ismertetésünk már szedés alatt állott, midőn megkaptuk az Arch. Ért. ez évi folyamának első számát, a hol Dr. Finály Gábor közli a felíratot. (37—38 ll.) Megtudjuk ebből, hogy a felíratos követ a castrum közepén kiasott épületben találták s alul-felül 10—10 cm. párkánya van, a miből következik, hogy a felírat tetejéről nem hiányzik semmi.

Az olvasás, nagyjában azonos a miénkkel; lényegében eltér attól abban, hogy az öt első sorban a nominativusos végzetet fogadja el, míg mi a dativusost. Minthogy magát a felíratot sem eredetiben, sem fényképhen, sem pacskolatban nem láttuk, nem bocsátkozunk e felett vitába. Észrevételeinket csupán a 6. sorra nézve tesszük meg, a melynek olvasása közlése szerint ez volna: fecit per ala M·II·PAN·NONlorum. Ebben a feltevésben támaszkodik az ajtoni mértföld jelzőkőre, (C. I. L. III. 1627.) melyen a császár nevei és czimei után ez áll „..... fecit || per coh. I. Fl. Ulp. || Hisp. mil. c. R. eq. || a Potaisa Napo||cae M P X||

Az analogia tökéletlenségét egy kérdés és a reá adandó felelet mutatja a legjobban. Ha az ajtoni kőnél azt kérdezzük; Quid fecit Caesar Imperator per cohortem primam? azt a feleletet adhatjuk: „Viam a Potaisa Napocae.“ Ellenben ha a mi felíratunknál kérdezzük ugyanezt, — nem kapunk ilyen határozott feleletet. Dr. Finály Gábor úr azt feleli rá, hogy „castrum fecit“, — mi ellenben inkább ezt a feleletet tartanók helyesnek: „aedificium in quo titulus repertus est“. Ha ezt a kiegészítést elfogadhatónak tartanók. De nem tartjuk annak, mert a mint látjuk nem tökéletes analogián alapszik, holott ennek az analogiának tökéletesnek kellene lennie, hogy „ezzel a felíráttal határozott történeti adatot“ kapjunk a szamosújvári castrum építése idejéről.

Ha valamely építményt felíráttal jelöltek meg, azon az építmény minéműsége is kifejezésre jutott a cselekvéssel együtt: viam stravit, aqueductum restituit etc. Ha van olyan eset, — mint pl. az ajtoni mértföld jelző-kőnél, — a hol az accusativus kimaradt, ez csak a szabályt erősíti meg, mert a tárgy a nélkül is nyilvánvaló. A mi felíratunknál azonban ez nem olyan magától értetődő.

Buday Árpád.

Anthropophyteia. E cím alatt *Krauss* Frigyes, bécsi lakos. szerkesztésében és kiadásában, Lipcsében nyomtatva, második kötete jelent meg egy folklorisztikus folyóiratnak, illetve olyan évkönyvnek, mely a folklorisztikai kutatásoknak a nemi életre vonatkozó részével foglalkozik. Kétségtelen, hogy a tudományos kutatás tárgyát a folklor terén is, e szak olyan ága is képezheti, mely nagyobb nyilvánosság elé nem kerülhet. Ámde szigorúan tudományos kritika rostálja meg az anyagot, hogy a folklor elnevezés alá valóban a néplélek termékei kerüljenek, ne pedig nagyvárosi lebuajokban gyártott hamisítványok. Az említett évkönyvében magyar tárgyú közleményt is találunk *Magyarische Reigentanzlieder aus der Grosswardeiner Gegend* címen *Fohn* Gyula gyűjtéséből. Magában a címbe látjuk a *Grosswardeint*, a mi egy etnografiai, tudományosnak nevezett munkánál szomorú sejtelmeket kelt tartalmára nézve, ha már címe mindenképpen, de legkivált etnografiai hűség szempontjából valótlán. A közlemény elolvasása után a sejtalem meggyőződéssé válik bennünk. Ugyanis *Fohn* úr kijelenti, hogy a közölt dalocskákat legények és leányok együttesen énekelik. „Az öregebbek gyönyörűséggel hallgatják, a nélkül, hogy — úgymond — előtünk mocskos (*unsauber*) tartalmukon megbotránkoznának.“ Átolvasva a 107 darab közölt trágár verseckét, megállapíthatjuk, hogy 1. csak igen csekély részük való a nép szájáról, 2. hogy a valódi népies versek sincsenek helyesen közölve, ellenben 3. hogy a közlöttek nagy része lebuajokból való, silány szemét, melynek a néphez semmi köze, sem a folklorhoz, akár csak a népies szólamokkal gyártott népballadáknak. Az itt közöltek egyaránt vészesek, formájuk nem népies, tartalmuktól undorodva fordul el akármiféle ép eszű magyar ember. Ki kell jelentenünk továbbá, hogy a gyűjtőnek az az állítása, mintha az ily fajta verseket a magyar nép, ifjak és leányok, az öregebbek előtt, vagy akár együtt énekelnék — otromba hazugság, sőt vakmerő rágalom. Igenis megtörténik, hogy egy-egy jókedvű legény tánczközben fel-felrikolt egy-egy pajkosabb strófát, lehet, hogy elhallgatják, de bizony, ha illetlenkedik, kidobják, sőt meg is nyújtják. Hogy a legények maguk közt énekelgetik, kivált boros fővel, a közlött valóban népies danák egyik-másikát, az hihető, de ez nem jogosítja fel a gyűjtőt arra, hogy azt a sok szemetet, a mit ebbe a gyűjteménybe összelapátolt, népies magyar tánczrigmusoknak nevezze. Megbotránkozásunk nő, olvasva, hogy *Fohn* úr *Krausz* ajánló levelével 1900-ban *Gaston Paris*, a nagy francia irodalomtörténetíró elé járult s bemutatta ezeket a rigmusokat, mire a kiváló tudós havonként 200 frank ösztöndíjat eszközölt ki számára, hogy e téren tovább kutasson. *Fohn* úr három év múlva meghalt s ha elhúnytja sajnálatos is, ilyen irányú működésének megszűnése nem veszteség. A külföldi szakköröket azonban fel kell világosítani arról, hogy azt, a mit e gyűjteményben, mint a magyar néplélek termékeit tálnak föl, nagyrészen internacionális jellegű nagyobb városi lebuajok züllött alakjaiból az alkohol gőze váltotta ki s hogy merőben valótlán, mintha Magyarországon a nép tánczmulatsága közben ilyen ocsmányságokat énekelne. E helyreigazítás kötelessége a külföld előtt *Herrmann* Antal etnografus úré, kinek nevét meglepetéssel látjuk az *Anthropophyteia* címlapján a szerkesztő munkatársai közt. *Herrmann* úr bizonyára nem látta ezt a gyűjteményt. Föl kell tennünk

róla mint magyar emberről s mint szakemberről, hogy különben nem engedte volna meg ilyen módon közlésüket, vagy nevét sietett volna levenni ilyen valótlán zagyvaságokat tartalmazó kötetről. Gy. F.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Koncz József.

1829—1906.

Egyik lelkes írónkat, gyűjtőnket, egyik legszorgalmasabb kutatónkat veszítettük el Koncz Józsefben, ki ez évi márczius 3-án Marosvásárhelyt 77 éves korában elhunyt. Az erdélyrészi magyar középiskolák író tanárai közül az utóbbi évtizedekben az ő nevét ismerték a legszélesebb körben. 1875-től 1905-ig több mint tizenöt folyóiratnak volt dolgozótársa. Fiatalságától kezdve Marosvásárhelyen működött s széleskörű munkásságából Erdélyre jutott a legtöbb, hozzá kapcsolta őt egész élete, küzdelmes fiatalságától férfi és öregkora utolsó napjaiig. Irodalmunknak 30 évig volt buzgó munkása s Péchy Simon bibliafordításának felfedezésével, Szenczi Molnár Albert és Pápai Páriz Ferencz naplójának, I. Rákóczy György útinaplójának, Enyedi Lakatos Márton krónikájának, a Lupuj vajdáról való éneknek s Péchy Simon életrajzára és a szombatosságra vonatkozó adatainak közreadásával nagy érdemet szerzett. Megírta a marosvásárhelyi ev. ref. kollégium történetét s protestáns egyháztörténeti adatai összegyűjtve egy kötetet tennének. Ugyanennyire mennek irodalom- s művelődéstörténeti és gazdaságtörténeti publikációi is. Gyűjtőmunkásságának a marosvásárhelyi ev. ref. kollégiumi könyvtár ezrekre menő szaporulata örök emléke. Számos becses régi magyar művet, több kéziratot és czimeres levelet ő szerzett és mentett meg s a könyv szeretete irányította más téren való működésre is. Már 1856-ban és 57-ben rendezte a marosvásárhelyi kollégium nagy könyvtárát; 1782-ben újra rendezte és címtározta a 14 év alatt gyűlt új anyagot. Megírta a kollégium könyvtárának és nyomdájának ismertetését, megcsinálta a könyvtár katalógusát s a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár kartofilaceumainak és miscellaneáinak címtárait, kidolgozta a kollégiumi könyvtár halotti beszédeinek címjegyzékét is. Sokat búvárkodott a Teleki-levéltárban, a melynek 1896 óta őre volt. Magának is szép könyvtára maradt. Irói összeköttetéseit nagyrészen haláláig fentartotta s minden irodalmi- és gyűjtő-mozgalom érdekelte. Az igazi szakember nemes szenvedélyével értékelte az ily emlékeket, még akkor is, mikor tőlük megvált. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának tavaly két szép czimeres levelet ajándékozott, bölcsen tudván, hogy ott jó helyre jutnak.

Azok közé a lelkes, buzgó emberek közé tartozott, kik a régi protestáns professzorok hagyományainak megfelelően a tanári működéshez tartozónak fogták fel az irói munkálkodást. Állását nem szinekúrának, hanem olyan pozíciónak tekintette, a mely módot nyújt, de mindenkit kötelez is a tehetségében álló tevékenységre. Ebben a felfogásban élve, holtáig szorgalmasan hordozta az építőköveket a magyar nemzeti kultúra nagy épületéhez.